INFRASTRUKTURA I EKOLOGIA TERENÓW WIEJSKICH
INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY OF RURAL AREAS

Nr 3/II/2012, POLSKA AKADEMIA NAUK, Oddział w Krakowie, s. 49–60
Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi

Grzegorz Olejniczak, Józef Hernik

POLITYKA ROZWOJU PRZESTRZENNEGO UNII EUROPEJSKIEJ W ASPEKCIE KRAJOBRAZÓW KULTUROWYCH

EUROPEAN UNION SPATIAL DEVELOPMENT POLICIES IN THE CONTEXT OF CULTURAL LANDSCAPE MANAGEMENT

Streszczenie

Obszary Unii Europejskiej charakteryzują się przede wszystkim dużą różnorodnością i odrębnością kulturową, będącymi potencjalnie jednymi z najważniejszym czynników rozwoju. Problematyka polityki przestrzennej UE staje się coraz ważniejszym obszarem działań i nawet jeśli cele najczęstszych jej działań politycznych nie mają bezpośredniego charakteru przestrzennego, to stoi za nimi wiele wizji przestrzennych. Poprzez oddziaływanie na strukturę przestrzenną stara się zachować i wzmocnić regionalne odrębności, co jest istotne dla ochrony krajobrazów kulturowych.

W niniejszym artykule przedstawiona została Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego, której głównym zadaniem jest zapewnienie różnorodności na obszarze Unii Europejskiej, gdyż niedopuszczalne jest poprzez wpływ na strukturę przestrzenną i osadniczą ujednolicanie tożsamości lokalnej i regionalnej. W tej analizie zwrócono szczególną uwagę na krajobrazy kulturowe, które odgrywają coraz to większą rolę w polityce przestrzennej UE.

Słowa kluczowe: Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego, planowanie przestrzenne, krajobrazy kulturowe, Unia Europejska

Summary

European Union area is particular for its enormous diversity and cultural heterogeneity, which are potentially the most significant development factors in the region. EU spatial development policies play an increasingly important role in all working areas. Even if the objectives related to most important political aspects are not directly related to spatial management, spatial issues are always kept in mind. By exerting impact on spatial structure, the European Union attempts at maintaining and strengthening regional diversity, which is important for the protection of cultural landscapes.

The article presents the European Spatial Development Perspective, whose main role is to ensure diversity within the European Union area, because none of the activities related to spatial or settlement structure should lead to local or regional homogeneity. The analysis particularly focuses on cultural landscapes, which play an increasingly important role in EU spatial planning.

Key words: *European Spatial Development Perspective, spatial planning, cultural landscapes, European Union*

WSTĘP

Obszary Unii Europejskiej charakteryzują się przede wszystkim dużą różnorodnością i odrębnością kulturową, będącymi potencjalnie jednymi z najważniejszym czynników rozwoju, które powinny zostać zachowane także po rozszerzeniu Unii do 28 państw członkowskich. Poprzez oddziaływanie polityki na strukturę przestrzenną i osadniczą w UE, nie mogą zostać ujednolicone lokalne i regionalne odrębności, które przyczyniają się do wzbogacenia jakości życia mieszkańców [Hernik , Olejniczak 2006].

Na długofalowe tendencje rozwoju przestrzennego w UE mają wpływ przede wszystkim następujące trzy czynniki [Komisja Europejska, 1999]:

- postępująca integracja gospodarcza i spowodowana przez nią silniejsza współpraca między państwami członkowskimi,
- rosnące znaczenie lokalnej i regionalnej administracji i jej rola w rozwoju przestrzennym,
- rozszerzenie Unii Europejskiej (niedawne i przyszłe) i rozwój stosunków z krajami sąsiadującymi z UE.

Te trzy czynniki rozwoju muszą być widziane na tle światowego rozwoju gospodarczego i technologicznego jak również ogólnych trendów demograficznych, socjalnych i ekologicznych. Mogą one stanowić ważne warunki ramowe dla silnego wzrostu obszaru Unii Europejskiej.

NAJWAŻNIEJSZE DZIAŁANIA UE WPŁYWAJĄCE NA WSPÓLNOTOWY ROZWÓJ PRZESTRZENNY

Nawet jeśli cele najczęstszych działań politycznych UE nie mają bezpośredniego charakteru przestrzennego, to stoi za nimi wiele wizji przestrzennych, które można podzielić w następujący sposób [Komisja Europejska 1999]:

- ustalenie obszarów objętych dotacjami i ustalenie ich wysokości,
- poprawa infrastruktury - działania polityczne mające na celu zapewnienie finansowania przedsięwzięć w zakresie infrastruktury, które wywierają bezpośrednie oddziaływania na przestrzeń, w szczególności transeuropejskie sieci komunikacyjne i energetyczne jak również inwestycje liniowe (autostrady, sieci wysokiego napięcia) i inna infrastruktura (centra logistyczne, elektrownie),
- zastosowanie kategorii przestrzennych i terenowych - w przypadku niektórych działań politycznych mają zastosowanie wymienione kategorie, na przykład przy zastosowaniu przepisów prawa z zakresu ochrony środowiska (np. obszary "Natura 2000" mające za zadanie ochronę biotopów jak i określonych gatunków roślin i zwierząt), przy podziale określonych subwencji (np. tereny górskie, na których rolnictwo musi być dodatkowo dotowane),
- rozwój funkcjonalnych synergii - w ramach niektórych działań politycznych są uwzględniane elementy przestrzenne, aby podkreślić efekty synergii. W ten sposób są traktowane w ramach prac badawczych z zakresu komunikacji powiązania (relacje) pomiędzy użytkowaniem przestrzeni a zapotrzebowaniem komunikacyjnym.

Problematyka polityki przestrzennej stawała się coraz ważniejszym obszarem działań Unii Europejskiej i dlatego też od kilku lat Komisja Europejska ze szczególną uwagą zajmowała się tematyką rozwoju przestrzennego na obszarze Unii. Kraje członkowskie współpracują z Komisją Europejską w komisji do spraw rozwoju przestrzennego. Także ministrowie państw członkowskich odpowiedzialni w swoich krajach za politykę przestrzenną spotykali się na nieformalnych spotkaniach w celu uzgodnienia wspólnego kierunku dalszych działań w ramach rozwoju przestrzennego. Ministrowie zgodzili się co do faktu, że najważniejszym celem polityki rozwoju przestrzennego jest działanie, umożliwiające zrównoważony, trwały i wielosektorowy rozwój obszaru Unii Europejskiej.

ZAŁOŻENIA EUROPEJSKIEJ PERPSEKTYWY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO

Powyżej przedstawione działania doprowadziły do opracowania Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego (European spatial development perspective – ESDP), która ma za zadanie zapewnienie spójności i wzajemnego uzupełniania się strategii rozwoju przestrzennego w krajach członkowskich jak

i omówienie aspektów porządku przestrzennego we wspólnej polityce unijnej. Koncepcja ta, której pełna nazwa brzmi „Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego. Na drodze do przestrzennie zrównoważonego i wyważonego rozwoju Unii Europejskiej", została przyjęta w Poczdamie w dniach 10-11 maja 1999 roku i służy jedynie jako polityczne ramy mające za zadanie polepszenie współpracy pomiędzy państwami członkowskimi, regionami w zakresie polityki przestrzennej. Na podstawie norm zawartych w tym dokumencie przyszłe przedsięwzięcia państw członkowskich lub wybranych regionów powinny być w przyszłości lepiej do siebie dopasowywane, ponieważ będą one musiały spełniać wspólnie ustalone cele rozwoju przestrzennego. Jednak dokument wypracowany w Poczdamie w 1999 roku nie ma charakteru wiążącego, lecz jedynie wskazującego na wspólne ustalone kierunki działań państw członkowskich w ramach polityki przestrzennej.

GŁÓWNE ZADANIE EUROPEJSKIEJ PERSPEKTYWY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO

Głównym zadaniem Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego jest zapewnienie różnorodności na obszarze Unii Europejskiej [Komisja Europejska, 1999]. Ta kulturowa różnorodność skoncentrowana na małym obszarze UE jest jej charakterystyczną cechą. Dlatego polityka nie może poprzez wpływ na strukturę przestrzenną i osadniczą ujednolicać tożsamości lokalnej i regionalnej. Z punktu widzenia istniejących regionalnych różnic w rozwoju oraz częściowo jeszcze sprzecznych oddziaływań przestrzennych poszczególnych działań politycznych UE, wszystkim odpowiedzialnym za rozwój przestrzenny powinny przyświecać wspólne cele w zakresie gospodarowania przestrzenią. Głównym celem Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego [Komisja Europejska 1999] jest doprowadzenie do zrównoważonego i trwałego rozwoju, a w szczególności poprzez wzmocnienie spójności socjalnej i gospodarczej, co jest głównym celem UE. Na podstawie definicji zawartej w deklaracji ONZ [Deklaracja Rio 1992] rozwój zrównoważony obejmuje nie tylko rozwój gospodarczy chroniący środowisko (zachowanie surowców dla następnych pokoleń), lecz równocześnie trwały rozwój przestrzenny. Oznacza to w szczególności doprowadzenie do zgodności socjalnych i gospodarczych wymagań odnośnie przestrzeni z jej funkcjami ekologicznymi i kulturalnymi i w ten sposób osiągnięcie trwałego, wielkopowierzchniowego i trwałego rozwoju przestrzennego. Można założyć, że Unia Europejska będzie się w przyszłości rozwijać od unii gospodarczej do unii środowiskowej, a następnie do unii socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnej różnorodności [Hernik , Olejniczak 2007].

Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego zawiera unormowania mające na celu doprowadzenia do urzeczywistnienia trzech głównych celów polityki Unii Europejskiej [Komisja Europejska 1999]:

1. gospodarczej i socjalnej spójności, przez co należy rozumieć zmniejszenie różnic rozwojowych i standardu życia pomiędzy regionami,
2. rozwoju zrównoważonego,
3. wzmocnienia a zarazem wyrównania konkurencyjności poszczególnych europejskich regionów.

Wyżej wymienione trzy cele polityki europejskiej traktowane są łącznie, przy czym zwraca się również uwagę na ich wzajemne powiązania.

CELE POLITYKI ROZWOJU PRZESTRZENNEGO

Bardzo zróżnicowane regionalnie działania polityczne jak i różnice w rozwoju przestrzennym powodują, że gminy i regiony Unii Europejskiej w ramach unii walutowej i gospodarczej nie staną się automatycznie jednym, zrównoważonym regionem. Aby osiągnąć taki stan, należy przeprowadzić zróżnicowane przestrzennie działania. Głównym wkładem polityki rozwoju przestrzennego jest wspieranie rozwoju zrównoważonego UE poprzez wyważoną strukturę przestrzenną i osadniczą. Dla wszystkich osób biorących udział w działaniach w ramach rozwoju przestrzennego na płaszczyźnie europejskiej, państwowej, regionalnej czy lokalnej obowiązują obok realizacji własnych celów sektorowych następujące polityczne cele, które są wiążące dla całego terytorium UE, zawarte w Europejskiej Perspektywie Rozwoju Przestrzennego (ESDP) [Komisja Europejska 1999]:

- Rozwój policentrycznego i zrównoważonego systemu miast i nowe relacje pomiędzy miastem i wsią (wzmocnienie partnerstwa) - policentryczny model rozwoju przyczynia się do zmniejszenia nadmiernej koncentracji społeczeństwa oraz gospodarczych, politycznych i finansowych wydajności na poszczególnych obszarach. Poprzez rozwój zdecentralizowanej i wyważonej struktury miejskiej umożliwi się zwiększenie potencjału wszystkich europejskich regionów oraz do zmniejszenia nierówności regionalnych.
- Równy dostęp do infrastruktury i wiedzy, wspieranie zintegrowanych koncepcji komunikacyjnych i drogowych (wspierają policentryczny rozwój UE) - wspieranie zintegrowanych koncepcji transportu i komunikacji ma za zadanie stworzenie równych możliwości dostępu do infrastruktury i wiedzy na całym obszarze Unii Europejskiej. Infrastruktura komunikacyjna i telekomunikacyjna jest ważnym środkiem pomagającym osiągnąć cele gospodarczej i socjalnej spójności regionów. Poprzez nią obszary peryferyjne i centralne zostaną ze sobą połączone. W społeczeństwie europejskim duże znaczenie ma także dostęp do wiedzy.
  W obecnej sytuacji dostęp do wiedzy jest nierównomiernie rozłożony i koncentruje się głównie na obszarach charakteryzujących się dużą dynamiką rozwoju gospodarczego. Rozwiązaniem tej niekorzystnej sytuacji jest pod-

niesienie poziomu wykształcenia na pozostałych obszarach, co miałoby nastąpić poprzez wprowadzanie nowych technologii.

– Rozważne podejście i ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego poprzez inteligentne gospodarowanie - cel ten należy realizować poprzez tworzenie lub dalsze rozwijanie warunków umożliwiających zachowanie środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego jako potencjału rozwojowego. Rozwój przestrzenny odgrywa znaczącą rolę przy zachowaniu i zrównoważonym użytkowaniu biologicznej różnorodności. Chroniona przyroda i kultura stanowią także ważny czynnik gospodarczy w procesie rozwoju danego regionu. Działania te mają doprowadzić do zachowania i dalszego rozwoju regionalnej tożsamości i zachowania naturalnej i kulturalnej różnorodności regionów i miast UE w czasie globalizacji.

Dla każdego z tych trzech celów polityki rozwoju przestrzennego są opracowywane specjalne, szczegółowe cele i opcje polityczne, które nie obowiązują w równym stopniu na wszystkich obszarach Unii Europejskiej, lecz powinny być stosowane w wymiarze uzależnionym od sytuacji gospodarczej, socjalnej i ekologicznej w interesie trwałego i zrównoważonego rozwoju (Tabela 1).

Tabela 1. Szczegółowe cele polityczne zawarte w Europejskiej Perspektywie Rozwoju Przestrzennego
Table 1. Policy objectives of the European Spatial Development Perspective

Główne cele polityczne	Szczegółowe cele polityczne
Policentryczny rozwój przestrzenny i nowe relacje pomiędzy miastem i wsią	- policentryczny i zrównoważony rozwój przestrzenny w UE - dynamiczne, atrakcyjne i konkurencyjne miasta i aglomeracje - samodzielne, różnorodne i wydajne obszary wiejskie - partnerstwa pomiędzy miastami a wsiami
Równy dostęp do infrastruktury i wiedzy	- zintegrowane działania mające na celu poprawę połączenia komunikacyjnego o dostępu do wiedzy - rozwój policentryczny: ideał lepszej dostępności - efektywne i zrównoważone użytkowanie infrastruktury - promowanie innowacji i wiedzy
Rozważne postępowanie w stosunku do przyrody i dziedzictwa kulturowego	- przyroda i dziedzictwo kulturowe jako dobra przyczyniające się do rozwoju - ochrona i rozwój przyrody - gospodarowanie zasobami wody: specjalne zadanie dla rozwoju przestrzennego - kreatywne postępowanie z krajobrazami kulturowymi - kreatywne postępowanie z dziedzictwem kulturowym

Źródło: opracowanie własne.

Wzmocnienie słabych strukturalnie obszarów UE jak i dopasowanie warunków życia i pracy ponad granicami państw członkowskich pomiędzy regionami o różnym poziomie rozwoju stanowi bardzo trudne zadanie. Polityka jednostronnie ukierunkowana na wyrównanie dysproporcji pomiędzy obszarami

może doprowadzić do osłabienia gospodarczo silniejszych regionów, ale równocześnie wzmacniałaby zależność obszarów słabych strukturalnie. Samoistny rozwój prowadziłby do wzmocnienia różnic regionalnych, natomiast zbyt silna ochrona struktur przestrzennych niesie ze sobą ryzyko stagnacji, ponieważ mogłyby być zahamowane tendencje modernizacyjne. Tylko poprzez powiązanie celi rozwoju, wyrównania i zachowania jak i ich wag odpowiadających poszczególnym sytuacjom przestrzennym będzie możliwy zrównoważony i trwały rozwój UE.

W momencie wprowadzania w życie opcji politycznych przez rządy i administracje krajów członkowskich jak i urzędy UE muszą zostać zaobserwowane z odpowiednim wyprzedzeniem rzeczowe, przestrzenne i czasowe konflikty i zastosowane właściwe priorytety. W tym celu wymagane są nowe formy współpracy, które na podstawie zasad określonych w Europejskiej Perspektywie Rozwoju Przestrzennego następują na wolnej stopie [Komisja Europejska 1999]. Wprowadzania opcji politycznych w życie opiera się na zasadzie subsydiarności (pomocniczości). W tym celu wymagana jest ścisła współpraca z jednej strony różnych dziedzin polityki ze sobą jak i z urzędami odpowiedzialnymi za rozwój przestrzenny na poszczególnych płaszczyznach (współpraca pozioma) a z drugiej strony polityki na płaszczyźnie europejskiej z płaszczyznami międzynarodowymi, regionalnymi i lokalnymi (współpraca pionowa).

ZINTEGROWANA POLITYKA ROZWOJU PRZESTRZENNEGO

Współpraca na obszarze UE jest kluczem do zintegrowanej polityki rozwoju przestrzennego i stanowi większą wartość aniżeli wyizolowane polityki sektorowe. Zintegrowana polityka rozwoju przestrzennego w europejskim wymiarze musi działania polityczne w zakresie rozwoju poszczególnych obszarów powiązać ze sobą w ten sposób, że granice państw i inne utrudnienia administracyjne nie będą stanowić przeszkód w rozwoju. Wraz z Europejską Perspektywą powstają ramy zintegrowanych działań politycznych, które nie są zadaniem jednego urzędu, lecz leżą w gestii wielu urzędów ds. rozwoju przestrzennego (porządek przestrzenny, planowanie regionalne, lokalne).

Europejska Perspektywa zaleca w ramach współpracy przestrzennej trzy płaszczyzny współpracy [Komisja Europejska 1999]:

- płaszczyzna wspólnoty (Unii Europejskiej),
- płaszczyzna międzynarodowa / narodowa,
- płaszczyzna regionalna / lokalna,

Z punktu widzenia UE główne znaczenie odgrywa współpraca na płaszczyźnie międzynarodowej. Międzynarodowe strategie i programy służą różnicowaniu poszczególnych wspólnotowych działań politycznych w różnych regionach wspólnoty oraz mogą również wspierać uzgadnianie działań politycznych

na płaszczyźnie europejskiej z odpowiednimi działaniami politycznymi na płaszczyźnie państwowej, regionalnej i lokalnej.

Z możliwych wariantów działań politycznych zawartych w Europejskiej Perspektywie Rozwoju Przestrzennego wynikają główne zadania w ramach polityki zrównoważonego i trwałego rozwoju przestrzennego. Te zadania muszą zostać dodatkowo dokładnie sprecyzowane (wyspecyfikowane) z uwzględnieniem sytuacji panującej w terenie. Przykładowymi zadaniami mogą być [Komisja Europejska, 1999]:

- wspieranie usieciowienia (powiązania) regionów miejskich: wszystkie miasta i regiony muszą mieć możliwość przyczynienia się do zmniejszenia bezrobocia, wzrostu gospodarczego i wyrównania sytuacji socjalnej. W tym wypadku powinny być wspierane strategiczne partnerstwa i współprace pomiędzy regionami miejskimi,
- lepsza dostępność jako podstawa rozwoju policentrycznego*:* nawet jeśli nie jest możliwe stworzenie równego stopnia dostępności pomiędzy regionami Unii, to duże znaczenie przy uwzględnieniu zasady rozwoju zrównoważonego mają ulepszenia zwłaszcza w regionach peryferyjnych i na obszarach gęsto zaludnionych, ciężko obciążonych komunikacyjnie,
- rozwój euro-korytarzy: te korytarze mogłyby wzmocnić przestrzenną spójność UE i są ważnym instrumentem rozwoju przestrzennego na obszarze współpracy miast. Przestrzenna koncepcja korytarza może stworzyć powiązanie pomiędzy dziedzinami polityki takimi jak: komunikacja, infrastruktura, rozwój gospodarczy, urbanistyka i środowisko. Taka koncepcja rozwoju powinna jasno określać, które obszary mogą być dalej zagęszczane (obszary rozwojowe) a które muszą być zachowane jako obszary wolne (obszary niezabudowane). Liczba możliwych korytarzy w UE jest duża, niektóre z nich są dobrze rozwinięte, natomiast na innych obszarach UE muszą takie korytarze być rozbudowane i połączone z już istniejącymi korytarzami,
- wzmocnienie granicznych miast i regionów UE: działania polityczne mające na celu rozwój "miast-bram", multimodalnej infrastruktury dla europejskich korytarzy, równej dostępności do urządzeń telekomunikacyjnych i interkontynentalnej dostępności mogłyby wzmocnić rolę regionów granicznych UE
  i ich miast. Działania te mogłoby mieć miejsce zarówno w procesie rozszerzenia jak i rozwoju intensywniejszych stosunków z krajami nieczłonkowskimi i innymi regionami światowej gospodarki,
- podtrzymanie i rozwój różnorodności biologicznej w regionach Unii Europejskiej: powodzenie rozwoju europejskiej sieci ekologicznej zależy od przestrzennie skoordynowanego postępowania w ramach różnych działań politycznych Wspólnoty, także pomiędzy sobą, i odpowiednich zabiegów narodowych. Wiele dziko żyjących gatunków zwierząt, zwłaszcza ptaków, wykorzystuje w ciągu całego roku cały obszar UE jako przestrzeń życiową.

Stosunki między elementami tej sieci, takimi jak tereny podmokłe, parki narodowe, wyspy, tereny wybrzeży, płytkie wody przybrzeżne i poszczególne obszary wiejskie – muszą być określone i uzgodnione na płaszczyźnie europejskiej przy aktywnym udziale przedstawicieli płaszczyzny regionalnej i lokalnej,

– rozwój europejskiego dziedzictwa kulturowego: zachowanie różnorodności europejskiej tożsamości wymaga w czasach globalizacji, że muszą być powiązane spójne strategie zachowania dziedzictwa kulturowego z potrzebami gospodarki i rozwoju regionalnego. W tym celu muszą zostać opracowane założenia i instrumenty rozwoju przestrzennego. Jest to wiążące zarówno dla europejskiego dziedzictwa kulturowego o wspólnych korzeniach i pochodzeniu, jak również dla lokalnych dóbr kultury,
– konieczność zintegrowanego gospodarowania obszarami wybrzeży: ze względu na wzrastającą ilość konfliktów sektorowych, zmian demograficznych
i wielką liczbę instytucji i podmiotów interesujących się obszarami wybrzeży, stanowią te obszary duże wyzwania dla rozwoju przestrzennego w wymiarze europejskim.

EUROPEJSKA PERSPEKTYWA ROZWOJU PRZESTRZENNEGO (ESDP, A KRAJOBRAZY KULTUROWE

Krajobrazy kulturowe poprzez ich specyfikę przyczyniają się do lokalnej i regionalnej tożsamości i odzwierciedlają historię i współżycie ludzi i przyrody. Dlatego też mają one tak duże znaczenie i pełnią rolę atrakcji turystycznej. Ale z drugiej strony ich występowanie nie może prowadzić do uniemożliwienia lub w znacznym stopniu utrudnienia gospodarczego wykorzystania tych terenów. W niektórych przypadkach jest wymagana całkowita ochrona miejsc o szczególnym znaczeniu. W innych przypadkach całe krajobrazy muszą zostać zachowane bądź odbudowane. Rodzaj i sposób zagospodarowania terenu jest najczęściej najważniejszym krokiem zabezpieczającym przed zniszczeniem krajobrazów kulturowych. Wspólną cechą wielu europejskich krajobrazów jest ich ciągły rozwój, ewolucja. Przy tym powstaje jednak niebezpieczeństwo ujednolicenia i utraty różnorodności biologicznej. Niewielka liczba krajobrazów kulturowych powinna zostać objęta ochroną jako niepowtarzalne przykłady historycznych krajobrazów kulturowych. W wielu przypadkach jest kreatywny rozwój (ewolucja) bądź odbudowa krajobrazów ważniejsza aniżeli zachowanie obecnej sytuacji. Do tej pory zabiegi mające wpływ na krajobraz były często przeprowadzane w sposób nieskoordynowany. Ich wyniki były przypadkowe i odzwierciedlały wielorakość różnych interesów uczestników poszczególnych zabiegów. Wydobycie surowców naturalnych powodowało czasami całkowite zniszczenie całych krajobrazów. Dla wielu obszarów w Europie jest przez to niezbędna in-

dywidualnie dopasowana i kreatywna polityka krajobrazowa, tzn. polityka opierająca się na integracji, otwarta na nowe rozwoje i prowadząca do stworzenia bądź odtworzenia atrakcyjnych krajobrazów. Z drugiej strony występują także przypadki, gdzie z powodu brakujących ludzkich działań krajobraz się pogarsza. To zdarza się szczególnie tam, gdzie zrezygnowano z tradycyjnych metod rolniczego użytkowania gruntów. Zaniedbanie zagospodarowania gruntów na obszarach zagrożonych, np. obszary górskie i wybrzeża, mogą nieść za sobą szczególnie ciężkie skutki, jak np. wzmocnienie efektów erozji gleb. Wspieranie tradycyjnych metod zagospodarowania gruntów, rozwój turystyki jak i zalesianie mogą stanowić alternatywę dla całkowitego ugorowania lub odłogowania gruntów.

Działania polityczne w tym zakresie obejmują [Komisja Europejska 1999]:

- zachowanie i kreatywny dalszy rozwój krajobrazów kulturowych o szczególnym znaczeniu kulturowo-historycznym, estetycznym i ekologicznym,
- ustalenie wartości krajobrazów kulturowych w ramach zintegrowanych strategii rozwoju przestrzennego,
- ulepszona koordynacja zabiegów rozwoju, które oddziaływują na krajobraz,
- kreatywna odbudowa krajobrazów kulturowych, które zostały zniszczone przez ludzkie oddziaływanie, włącznie z zabiegami rekultywacji.

Sposób i rodzaj, w jaki lokalni i regionalni mieszkańcy w ciągu stuleci uprawiali grunt doprowadziły do dużej krajobrazowej różnorodności i zróżnicowanego sposobu użytkowania. Te krajobrazy przyczyniają się do tożsamości poszczególnych regionów a ich różnorodność jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego Unii Europejskiej. Ma to nie tylko wartość historyczną, estetyczną oraz spełnia ważną rolę dla zachowania biologicznej wartości, lecz również jest to bardzo interesujące ze względów gospodarczych. Poprzez szczególność danego krajobrazu mogą zostać podkreślone szczególne zalety obszaru, które mogą być motorem dla przemysłu, turystyki lub innych inwestycji. Niszczenie krajobrazów nie następuje zawsze gwałtownie. Na niektórych obszarach dzieje się to prawie niezauważalnie. Dlatego mogą występować problemy opracowania szczególnych strategii mających na celu ochronę tych krajobrazów, bowiem o ich wartości decyduje całość a nie poszczególne elementy. Krajobrazy są w sposób nierozerwalny powiązane z sposobem ich użytkowania. Z pomocą strategii rozwoju przestrzennego mogą jednak sposoby użytkowania, które dla krajobrazów o znaczeniu kulturowym są szkodliwe, zostać wykluczone lub zmniejszone, ograniczone ich negatywne oddziaływania. Dodatkowo dokładne strategie umożliwiają wzięcie wpływu na rozwój przestrzenny krajobrazów kulturowych.

WNIOSKI

Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego nie przedstawia tylko wizji przyszłego rozwoju przestrzennego Unii Europejskiej i ram decydujących o dopuszczeniu ważnych przestrzennie decyzji, ale pomaga znaleźć lepsze powiązanie zadań różnych instytucji administracyjnych i zintegrować różnorodne terytorialnie struktury w państwach członkowskich. Poza tym normy zawarte w tej Koncepcji dają publicznym i prywatnym ośrodkom decyzyjnym przykład formułowania ich polityki i sposobu postępowania.

Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego daje także możliwość całościowego spojrzenia na sytuację całego obszaru UE ponad działaniami czysto politycznymi a równocześnie uwzględnienia szans rozwoju, które się wyłonią dla poszczególnych regionów. Nowe formy współpracy, które zostały zaproponowane w ramach tego dokumentu, powinny doprowadzić do tego, że dotąd niezależnie działające dziedziny polityki w tej chwili muszą ze sobą w sposób skoordynowany współpracować.

Unia Europejska nie ma zdolności ustawowej w zakresie planowania przestrzennego i dlatego też Europejska Perspektywa jest jedynie wykładnią. To decydenci krajów członkowskich Unii jak i europejskich regionów mają uwzględniać cele i zadania zawarte w tym dokumencie w własnych opracowaniach z zakresu planowania przestrzennego. Każdy kraj może przyjąć cele zawarte w Koncepcji w takim stopniu, w jakim zechce uwzględnić aspekty zrównoważonego, europejskiego rozwoju przestrzennego w swojej polityce narodowej.

Krajobrazy kulturowe przyczyniają się do wzmocnienia identyfikacji poszczególnych regionów a ich różnorodność stanowi ważny element dziedzictwa kulturwego EU. Stanowią one nie tylko wartość historyczną lub estetyczną, nie tylko są ważne dla zachowania róznorodności biologicznej, ale w znacznej mierze mają one również wartość w ujęciu gospodarczym. Dlatego też ich zachowanie ma tak duże znaczenie. Jednakże niezbędna jest indywidualnie dopasowana i kreatywna polityka krajobrazowa, która opierałaby się na integracji, byłaby otwarta na nowe pomysły oraz doprowadziłaby do stworzenia lub odtworzenia atrakcyjnych krajobrazów kulturowych.

Zauważa się konieczność aktywnego współdziałania w rozwoju krajobrazu kulturowego na różnych płaszczyznach. W tym zakresie pomocna jest Europejska Konwencja Krajobrazowa, która promuje ochronę, zarządzanie i planowanie krajobrazu, a także organizację współpracy europejskiej w zakresie kwestii krajobrazowych [Europejska Konwencja 2000]. Wspiera elementy zasady zrównoważonego rozwoju o ważnym znaczeniu przestrzennym jak również europejskie przesłanie kohezji terytorialnej oraz podkreśla nie tylko znaczenie krajobrazów w rozwoju przestrzennym, lecz również ścisłe powiązanie pomiędzy krajobra-

zem a zapotrzebowaniem przez społeczeństwo na surowce naturalne [Linke in. 2010].

BIBLIOGRAFIA

Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. nr 14, poz. 98 z dnia 29 stycznia 2006 r.)

Hernik J., Olejniczak G. *European spatial developement perspective (ESDP)*. [w:] Hernik J., Pijanowski J. (red.) Cultural Landscape - assessment, protection, shaping. Wyd. AR Kraków, 2007. s.147-158.

Hernik J., Olejniczak G. *Planowanie przestrzenne w RFN*. Wyd. Oficyna Wydawnicza Branta Bydgoszcz – Kraków, 2006,176 ss.

Komisja Europejska (Wyd.): European Spatial Development Perspective (ESDP) (Europejska Perpsektywa Rozwoju Przestrzennego), Poczdam, Maj 1999.

Linke H.-J., Köhler S., Lockemann S., Olejniczak G. *Zrównoważony rozwój krajobrazów poprzez planowanie, jego realizację i monitoring.* [w:] Gawroński K., Hernik J. (red.) Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne jako instrument kształtowania krajobrazów kulturowych. Wyd. Oficyna Wyd. Branta Bydgoszcz-Kraków 2010, s. 59-89.

United Nations Conference on Environment and Development, UNCED: Rio Declaration on Environment and Development [online], 3. - 14. Juni 1992 in Rio de Janeiro, http://www.un.org/Depts/german/conf/agenda21/rio.pdf [dostęp: 04.02.2012].

Mgr inż. Grzegorz Olejniczak
Geodätisches Institut der Technischen Universität Darmstadt
Fachgebiet Landmanagement, Petersenstr. 13,
64287 Darmstadt
Niemcy

Dr hab. inż. Józef Hernik
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Architektury Krajobrazu

Uniwersytet Rolniczy im. H.Kołłątaja
ul. Balicka 253 C,
30-149 Kraków
tel: (12) 662 41 54, 662 40 17
rmhernik@cyf-kr.edu.pl